

21. 11. 2019

l. di. 6080/2019

W P Ł Y N Ę Ł O

Gdańsk, 15 listopada 2019 roku

Prof. dr hab. Jerzy Zajadło
Uniwersytet Gdański
Katedra Teorii i Filozofii Państwa i Prawa

Recenzja
w postępowaniu habilitacyjnym dr. Michała Peno

Jako recenzent w postępowaniu habilitacyjnym, powołany decyzją BCK-I-L-7211/19 Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 3 września 2019 roku (art. 18a ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki – Dz. U. 2017 poz. 1789), podaną mi do wiadomości pismem Dziekana Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego z dnia 16 września 2019 roku, wyrażam następującą ocenę osiągnięć naukowych dr. Michała Peno po uzyskaniu przez niego stopnia naukowego doktora:

W świetle przepisów cytowanej wyżej ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki w aktualnie obowiązującym brzmieniu:

Do postępowania habilitacyjnego może być dopuszczona osoba, która posiada stopień doktora oraz osiągnięcia naukowe lub artystyczne, uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora, stanowiące znaczny wkład autora w rozwój dyscypliny naukowej lub artystycznej oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową lub artystyczną (art. 16 ust. 1)

oraz

Osiągnięcie naukowe, o którym mowa w ust. 1, może stanowić:

1) dzieło opublikowane w całości lub w zasadniczej części, albo jednotematyczny cykl publikacji (...) (art. 16 ust. 2 pkt 1).

Jednocześnie zgodnie z art. 18a pkt 7 cytowanej ustawy zadaniem recenzenta jest ocena, czy osiągnięcia naukowe wnioskodawcy spełniają kryteria określone w art. 16. W postępowaniu habilitacyjnym dr Michał Peno przedstawił:

- monografię *Filozoficzne podstawy kryminalizacji. Rozważania na tle przestępstwa, zła i polityki prawa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2019, ss. 338 jako dowód osiągnięcia naukowego, o którym mowa w cytowanym wyżej przepisie art. 16 ust. 2 pkt 1 ustawy;
- autoreferat informujący o naukowych zainteresowaniach i osiągnięciach habilitanta (w językach polskim i angielskim);
- wykaz opublikowanych prac naukowych oraz informację o osiągnięciach dydaktycznych, współpracy naukowej i popularyzacji nauki ;
- analizę bibliometryczną opublikowanych prac naukowych;
- odpis dyplomu doktora nauk prawnych w zakresie prawa.

Powstają więc dwa następujące pytania: po pierwsze – czy przedłożona przez dr. Michała Peno monografia może być uznana za znaczny wkład autora w rozwój nauk prawnych w zakresie prawa, a w szczególności, zważywszy już na tytuł monografii, teorii i filozofii prawa?; po drugie – czy dotychczasowy dorobek naukowy dr. Michała Peno (bezpośrednio) oraz jego inna działalność (pośrednio) pozwalają na uznanie wykazywania się przez Habilitanta istotną aktywnością naukową? Wprawdzie wprowadzone przez ustawodawcę kryteria oceny opublikowanego dzieła i aktywności naukowej nie są *prima facie* nazbyt precyzyjne, to jednak z drugiej strony w praktyce wypracowano pewne paradygmatyczne narzędzia pozwalające recenzentowi na udzielenie odpowiedzi, czy zostały spełnione ustawowe wymogi, czy też nie. Jego ocena będzie oczywiście zawsze obciążona pewnym subiektywizmem, ale właśnie dlatego w postępowaniu habilitacyjnym powołuje się aż siedmiu członków komisji mających status samodzielnych pracowników naukowych, w tym trzech recenzentów.

Trzeba przyznać, że w przypadku dr. Michała Peno recenzent dokonujący oceny jego opublikowanego dzieła i aktywności naukowej ma do pewnego stopnia ułatwione zadanie – z jednej strony z uwagi temat i poziom naukowy przedłożonej do oceny monografii, z drugiej zaś z uwagi na ilość i jakość pozostałego opublikowanego dorobku naukowego oraz dorobku w zakresie dydaktyki, działalności popularyzatorskiej i współpracy międzynarodowej w rozumieniu kryteriów określonych w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 roku (Dz. U. Nr 196, poz. 1165).

Po pierwsze, co do oceny dzieła w rozumieniu art. 16 ust. 2 pkt 1.

Tutaj z kolei jako osoba specjalizująca się w teorii i filozofii prawa *par excellence* mam do pewnego stopnia utrudnione zadanie, ponieważ przedstawione do recenzji dzieło wkracza głęboko także w obszar nauk penalnych, zwłaszcza kryminologii. Siłą rzeczy więc obiektywna merytoryczna ocena zawartości rozprawy przekracza w jakiejś mierze moje kompetencje i dlatego skupiłem się przede wszystkim z jednej strony na aspektach teoretyczno- i filozoficzno-prawnych, z drugiej zaś na warstwie metodologicznej i warsztatowej.

Skład powołanej Komisji Habilitacyjnej gwarantuje jednak wszechstronną ocenę recenzowanej monografii – jest bowiem przejawem dobrej praktyki, że w przedmiotowym postępowaniu habilitacyjnym powołano nie tylko osoby wyspecjalizowane w danej dziedzinie *in genere* (w tym przypadku prof. prof. Adama Dyrkę, Leszka Leszczyńskiego, Jadwigę Potrzeszcz, Marka Smolaka), lecz także reprezentujące wiedzę specjalistyczną (nauki penalne (*sic!*) – prof. Monika Płatek oraz prawo międzynarodowe publiczne i prawo europejskie – prof. Ewelina Cała-Wacinkiewicz). Pozwala to na przyjęcie, słusznego moim zdaniem, założenia, że uzyskamy w ten sposób pewien wszechstronny obraz naukowych kompetencji Habilitanta – nie tylko tych merytorycznych i profesjonalnych w zakresie reprezentowanej dziedziny i dziedzin pokrewnych tematowi rozprawy, lecz także tych metodologicznych i warsztatowych w obszarze nauki w ogóle. Tym bardziej, że w recenzowanym dziele nie brakuje rozważań o charakterze *par excellence* karnistycznym i kryminologicznym: np. w rozdziale drugim poświęconym pojęciu przestępstwa czy w rozdziale piątym, gdzie mamy do czynienia z interesującymi rozważaniami na temat polityki prawa i populizmu penalnego. Dotyczy to także przyjętej w pracy metodologii.

Co do ogólnej oceny recenzowanej rozprawy powiem tak: dzieło dowodzi z pewnością ogromnej erudycji Autora, jego merytorycznych i metodologicznych kompetencji oraz umiejętności podejmowania ważnych problemów naukowych. Podjęty temat nie jest jednak ani nowy, ani oryginalny, ponieważ ma już dosyć bogatą literaturę, zarówno polską jak i zagraniczną – do tej pory był jednak podejmowany przede wszystkim przez przedstawicieli nauk penalnych (by wskazać

tylko tytułem przykładu, wykorzystane przez Habilitanta, prace Lecha Gardockiego czy Jana Kuleszy).

Dr Michał Peno podjął więc próbę spojrzenia na problem z odwrotnej perspektywy – nie od strony dogmatyki prawa karnego i kryminologii, lecz od strony teorii i filozofii prawa, a nawet chyba wręcz od strony filozofii *in genere*. Sam uznaje to zabieg nowatorski i już we wstępie do swojej rozprawy pisze tak (s. 7): „Zasadniczym *novum* wydaje się charakterystyka przestępstwa w odwołaniu do cech niezależnych od prawa pozytywnego. W tym sensie książka jest opracowaniem ściśle filozoficznoprawnym, a pojęciem będącym kluczem do zrozumienia przedmiotu, sensu i celu rozważań jest zło moralne”.

W tym miejscu praca może jednak zrodzić zasadnicze wątpliwości w obrębie nawet najszerzej pojętego prawoznawstwa. Habilitant „rozpycha” bowiem problem kryminalizacji nie tylko poza granice dogmatyki prawa karnego i kryminologii, lecz także poza granice teorii i filozofii prawa, ponieważ ta ostatnia nie abstrahuje przecież od prawa pozytywnego i nie przesuwą problemu kryminalizacji do granic każdego zła moralnego. Niektóre tezy rozprawy mogą bowiem sugerować, że każde moralne zło należy rozpatrywać z użyciem siatki pojęciowej takich kategorii jak przestępstwo, kara, kryminalizacja czy penalizacja, a to na gruncie prawoznawstwa i polityki prawa wydaje się wątpliwe.

By nie było wątpliwości – recenzowana rozprawa podoba mi się zarówno w swojej strukturze, jak i w swojej narracji. Jakoś zapanowałem nad analizowaną przez Autora materią i nad jego propozycjami definicyjnymi i terminologicznymi, ale stało się tak po części dlatego, że z wykształcenia jestem nie tylko prawnikiem, lecz także filozofem. U prawników, także filozofów prawa, nie mających takiego przymiotu rozprawa może natomiast wywołać pewien zamęt terminologiczny i wzbudzić zasadnicze wątpliwości merytoryczne. Może się więc okazać, że prawnicy-karniści i filozofowie prawa mówiąc o kryminalizacji mają na myśli, przynajmniej po części, coś jakościowo odmiennego od tego, co Habilitant uczynił przedmiotem swoich rozważań, a to może prowadzić do pewnego dysonansu poznawczego. Autor operuje bowiem tak specyficznym i niestandardowym rozumieniem takich pojęć jak prawo, przestępstwo, kara, kryminalizacja, penalizacja *etc.*, że może to wywołać spory mętlik w głowach

czytelników poruszających się w obrębie klasycznych paradygmatów prawoznawstwa. To pewna wada tej pracy – panuje w niej niestety pewien chaos definicyjny. Ja sobie z nim poradziłem przy lekturze rozprawy, ale czy poradzą sobie także wszyscy inni – tego niestety z całą pewnością nie mogę stwierdzić.

Praca ma pewien własny charakterystyczny rys pod względem metodologicznym. Jak na teoretyka i filozofa prawa przystało, w swojej ocenie posłużę się pewną metaforą. Słynny filozof polityki Isaiah Berlin w swoim znanym niewielkim eseju *Jeź i lis* podzielił uczonych na dwie grupy i pisał tak: „Wśród fragmentów greckiego poety Archilocha jest wers, który brzmi: „Lis wie wiele rzeczy, ale jeź jedną niemałą”. Uczeni różnie interpretowali te niejasne słowa, które zapewne znaczą tylko tyle, że lis, przy całej swojej przebiegłości, musi skapitulować przed jedną bronią jeża. Rozumiane przenieśniew słowa te mogą jednak ujawnić sens uwypuklający jedną z najgłębszych różnic, jakie dzielą pisarzy i myślicieli, a być może ludzi w ogóle. Istnieje bowiem ogromna przepaść między tymi, co sprowadzają wszystko do jednej centralnej wizji, jednego mniej lub bardziej spójnego czy artykułowanego systemu, w którego ramach rozumieją, myślą i czują – do jednej, powszechnej, organizującej zasady, dzięki której wszystko, czym są i co mówią ma znaczenie – a z drugiej strony tymi, którzy zmierzają do rozlicznych celów, często nie związanych, a nawet sprzecznych ze sobą, a jeśli w ogóle jakoś pokrewnych, to tylko jakby *de facto*, z pewnych psychologicznych czy fizjologicznych przyczyn, nie powiązanych żadną zasadą moralną lub estetyczną; żywot, jaki pędzą ci ostatni, czyny, których dokonują, idee, którym hołdują, można określić raczej jako odśrodkowe niż dośrodkowe, ich myśl rozprasza się, czy też rozplywa, błądzi na wielu poziomach, chwytając istotę najprzeróżniejszych doświadczeń i rzeczy jako coś, czym są same w sobie, i nie starając się, świadomie czy nieświadomie, umieścić ich w obrębie – lub pozostawić poza obrębem – jakiejś jednej niezmiennej, wszechogarniającej, czasem wewnętrznie sprzecznej i niepełnej, niekiedy fantastycznej, jednolitej perspektywy wewnętrznej. Pierwszy typ intelektualno-artystycznej osobowości zalicza się do jeży, drugi do lisów”.

Oceniając więc globalnie metodologiczne i merytoryczne walory rozprawy dr. Michała Peno można, *toutes proportions gardées*, powiedzieć tak: Autor w pewnym sensie łączy te dwie perspektywy, ponieważ w swoich narracyjnych szczegółach jest

w stylu Berlinowskiego lisa, ale tylko po, by ostatecznie osiągnąć perspektywę Berlinowskiego jeża i spojrzeć na omawiany problem niejako z „lotu ptaka” oraz z hermeneutycznym „rozumieniem” jego istoty. Ten ostatni wymiar widać nie tylko w zakresie jasnej i przejrzystej struktury rozprawy, lecz także w odniesieniu do wykorzystanej literatury przedmiotu – dr Michał Peno nie ogranicza się do pozycji z zakresu prawa karnego i filozofii prawa dotyczących bezpośrednio omawianego zagadnienia, lecz czerpie także szeroko z literatury ogólnofilozoficznej, zwłaszcza z obszaru etyki. Czasami jednak jako lis nieco się gubi w szczegółach definicyjnych, natomiast jako jeż idzie za daleko z punktu widzenia potrzeb prawoznawstwa.

Ostatecznie Habilitant daje nam jednak coś nowego, coś co moim przekonaniu „stanowi znaczny wkład autora w rozwój dyscypliny naukowej”, ale chyba nie wszystkich przekona do potrzeby tak szerokiego rozumienia problemu kryminalizacji na gruncie prawoznawstwa. *Nolens volens*, koncepcja kryminalizacji zaprezentowana np. w pracach prof. Jana Kuleszy zdaje się bardziej trafiać do wyobraźni i sposobu myślenia prawników, także filozofów prawa, ponieważ lepiej łączy teorię z praktyką w Kantowskim rozumieniu tego związku.

Po drugie, co do oceny aktywności naukowej w rozumieniu art. 16 ust. 1.

Posiadanie stopnia naukowego doktora nauk prawnych Habilitant potwierdził załączonym do dokumentacji postępowania dyplomem. Stopień ten uzyskał 17 stycznia 2014 roku na podstawie rozprawy *Pojmowanie odpowiedzialności w prawie i prawoznawstwie na tle współczesnej filozofii odpowiedzialności* (promotorem był prof. Stanisław Czepita, natomiast recenzentami w przewodzie prof. prof. Maciej Zieliński i Bartosz Wojciechowski). Zważywszy na temat omówionej wyżej rozprawy habilitacyjnej można więc powiedzieć, że Habilitant kontynuuje badania w obszarze filozoficznych podstaw prawa i prawoznawstwa, co z pewnością należy uznać za zaletę i wyraz pewnej konsekwencji badawczej.

Dorobek naukowy Habilitanta oraz jego działalność dydaktyczna, popularyzatorska oraz w zakresie współpracy międzynarodowej są nie tylko pokaźne w sensie ilościowym, ale także bardzo zróżnicowane oraz wielowątkowe w sensie merytorycznym, nawet jeśli ściśle skoncentrowane wokół pewnego obszaru

tematycznego pod hasłem „filozofia-prawo-odpowiedzialność-kara”. Poziom naukowy opracowań dr. Michała Peno oraz jego inna, okołonaukowa aktywność upoważniają mnie do stwierdzenia, że recenzowane osiągnięcia wypełniają kryterium istotności w rozumieniu wyżej cytowanego przepisu ustawy.

Z przedłożonego przez Habilitanta i pozytywnie zweryfikowanego przeze mnie wykazu opublikowanych prac naukowych wynika, że dorobek ten obejmuje zarówno opracowania monograficzne, rozdziały w pracach zbiorowych, opracowania w recenzowanych zwartych wydawnictwach pokonferencyjnych, obszerne studia i artykuły, recenzje i artykuły recenzyjne. Część z tych prac została opublikowana w międzynarodowym obiegu naukowym w języku angielskim. Załączona do wniosku dokumentacja pozwala na szczegółowe zastosowanie niektórych kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego określonych w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 roku (Dz. U. Nr 196, poz. 1165). Przeprowadzona przeze mnie na potrzeby tego postępowania habilitacyjnego kwerenda list *Journal Citation Reports* i *European Reference Index for the Humanities* oraz bazy *Web of Science* pozwoliła na ustalenie liczby cytowań, pewnych informacji na ten temat dostarcza też baza *Google Scholar Citations*. Sam Habilitant wskazuje zresztą w wykazie swoich publikacji na trzy pozycje odnotowane w indeksie *ERIH Plus*. Nie zmienia to jednak faktu, że sam czuję się kompetentny do formalnej i merytorycznej oceny dorobku dr. Michała Peno, ponieważ z częścią z jego opublikowanych prac zapoznałem się osobiście jeszcze przed wszczęciem niniejszego postępowania habilitacyjnego. Tym bardziej, że wiele z publikacji dr. Michała Peno dotyczy problematyki, która jest przedmiotem moich zainteresowań naukowych w obrębie teorii i filozofii prawa.

Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora dorobek naukowy Habilitanta obejmuje łącznie: współautorstwo jednej monografii naukowej oraz autorstwo/współautorstwo ośmiu rozdziałów w opracowaniach zbiorowych, dwudziestu czterech artykułów naukowych, trzech prac w recenzowanych zwartych wydawnictwach pokonferencyjnych oraz trzech opracowań o innym charakterze. Dr. Michał Peno brał udział w wielu krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych, bardzo często łącząc to z wygłoszeniem referatu (łącznie 16 referatów). Godny podkreślenia jest fakt, iż można zaobserwować znaczący, a nawet bardzo

znaczący przyrost publikacji dr. Michała Peno po uzyskaniu stopnia naukowego doktora, zwłaszcza w okresie przygotowywania ocenionej wyżej monografii. Analiza treści tych opracowań pokazuje wyraźnie, że zwłaszcza w pierwszym okresie po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nie było to tylko, co zdarza się w polskiej nauce nader często, dyskutowanie wcześniejszej dysertacji, lecz aktywne poszukiwanie nowych obszarów zainteresowania i nowych problemów badawczych.

W autoreferacie (s.12) Habilitant sam wskazuje na dwa podstawowe obszary swoich zainteresowań naukowych i dokumentuje to wykazem swoich publikacji:

- 1) filozoficzna i aksjologiczna problematyka odpowiedzialności karnej;
- 2) polityka prawa, zwłaszcza w obszarze prawa publicznego.

Mogłoby to wprawdzie świadczyć o pewnej jednostronności i monotematyczności zainteresowań naukowych Habilitanta, ale lektura jego prac rozwiewa ewentualne wątpliwości, ponieważ pokazuje jakie bogactwo problematyki kryje się za tak wyznaczonymi obszarami badawczymi.

Jeśli do dorobku naukowego zaliczyć nie tylko dorobek publikacyjny, lecz także wkład w szeroko pojęte życie naukowe, to trzeba do tego jeszcze dodać aktywny udział Habilitanta w różnego rodzaju przedsięwzięciach badawczych, organizacyjnych i dydaktycznych, a także działalność popularyzatorską.

Trzeba podkreślić, że z ilościowego i jakościowego punktu widzenia dorobek naukowy dr. Michała Peno mieści się w pewnym średnim standardzie postępowań habilitacyjnych w polskich naukach społecznych i spełnia kryteria „znacznosci” i „istotności” określone w cytowanym wyżej przepisie art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Decyduje o tym przede wszystkim z jednej strony bogactwo poruszanej przez Habilitanta problematyki filozoficzno- i teoretyczno-prawnej oraz w jakiejś mierze także dogmatyczno-prawnej, z drugiej zaś odpowiedni poziom merytoryczny i metodologiczny jego opracowań naukowych.

Po trzecie, co do konkluzji.

Wśród polskich teoretyków i filozofów prawa osoba dr. Michała Peno jest relatywnie dobrze znana dzięki jego publikacjom i aktywności naukowej. Omówiona wyżej monografia oraz pozostały dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny Habilitanta są poważne, dojrzałe i merytorycznie interesujące, nawet jeśli w niektórych punktach kontrowersyjne. **W związku z tym nie mam żadnych wątpliwości, że elementy stanowiące przedmiot oceny w niniejszej recenzji czynią zadość wymogom stawianym w przewodzie habilitacyjnym przez przepisy ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i na tej podstawie formułuję ocenę jednoznacznie pozytywną.**

Prof. dr hab. Jerzy Zajadło